

КНИГИ, СТУДИИ И ПОРЕДИЦИ ПО ВОЕННА ПСИХОЛОГИЯ 1938–1946 г.¹

Лъчезар Георгиев

BOOKS, STUDIES AND SERIES OF MILITARY PSYCHOLOGY

1938–1946

Lachezar Georgiev Georgiev

This article by professor Dr. Lachezar Georgiev Georgiev reviews books, studies, and other scientific papers on military psychology from and around the Second World War. Their authors are the Bulgarian scientists Prof. Spiridon Kazandzhiev, General Konstantin Solarov, Anton Razsukanov, General Stefan Taralejkov, Assen Djonov, Stilian Noykov-Minev. Some of the articles presented in the article by Professor Lachezar Georgiev are authors who are members of the Society of Military Writers and Military Publicists in Bulgaria. Some of presented in the article by Professor Lachezar Georgiev are authors who are members of the Society of Military Writers and Military Publicists in Bulgaria. Some of the authors surveyed in this article come with their own publications in publishing series such as the *Our Times Library*, the *Military Educational Library* and the *Military Library*.

Key words: books, authors, military writers and military publicists, military psychology.

В настоящата статия се разглеждат книги, студии и други научни трудове по военна психология от времето на Втората световна война и непосредствено след нея. Техните автори са българските учени проф. Спиридон Казанджиев, запасен генерал Константин Соларов, Антон Разсуканов, генерал Стефан Таралешков, полковник Асен Джонов, поручик Стилиян Нойков-Минев. Част от представените в статията са автори, членове на Дружеството на военните писатели и военните публицисти в България. Някои от проучените в този текст автори попадат със свои публикации и в издателски серии като Библиотека „Наши времена“, Военно-възпитателна библиотека и Военна библиотека.

Дружеството на военните писатели и военните публицисти, съсредоточено в София, е структура на българската военна интелигенция, около която се обединяват редица писатели, учени, действащи и запасни висши офицери, редактори на военни печатни медии и техни редовни сътрудници. Създадено през 40-те години на XX век в хода на

Втората световна война, дружеството изпълнява културна мисия – неговите членове изнасят сказки в столицата и страната, проявяват сериозна творческа дейност като писатели, публицисти и учени.

Няколко от авторите на изследвания по психология са членове на дружеството или на автори, поканени да членуват в него. Сред тях са и известни учени, общественици и военни писатели, преподаватели в авторитетни военни учебни заведения. Научните трудове през посочения период се отнасят до монографични изследвания, студии, учебници и книги по проблеми на общата психология, интерпретират и анализират проблеми на военната психология, поведението на участниците във военни действия, изследват връзката между военна техника и психологически реакции в областта на военното дело и пр. Част от изследваните тук научни трудове са включени в издателски поредици и серии.

Сред имената на автори от дружеството се откроява името на проф. Спиридон Казанджиев, авторитетен учен, от 1941 г. избран за академик, година по-късно за научен секретар на Българската

¹ Настоящата статия включва фрагменти от доклада на проф. д-р Лъчезар Г. Георгиев, представен по време на Първа международната научна конференция по психология, 30–31 окт. 2018 г., В. Търново: „Историята на психологията по време на Втората световна война: Методология и практика“. Докладът е озаглавен „За някои автори на изследвания по психология от Дружеството на военните писатели и военните публицисти“. — Бел. ред.

академия на науките. Започнал своята ползотворна научна дейност в сферата на психологическите и философските изследвания с публикуването през 1919 г. на „Критически опит върху метафизиката на Вилхелм Вунт“², през 1926 г. – на „Психология на възприятието“³ и две години по-късно на лекционния курс „Теория на познанието“⁴, а в 1936 г. със „Записки по логика“⁵, в навечерието на Втората световна война вече са публикувани неговите „Записки по психология“⁶ в цели 400 страници (циклопедично издание, осъществено по записки на студенти без знанието на автора), „Обща психология“⁷ (1938; 2. изд. – 1941), и излязлата от печат през декември 1939 г. книга „Знание и вяра“, където търси връзката между личност и общество⁸. Според автора на книгата метафизиката е резултат от висшите цели на разума, проблемът за вярата се разглежда в контекста на философските и психологически наблюдения, а въпросът за отношението между знание и вяра съдържа архетипни гносеологически нюанси и се отнася до теорията на познанието и метафизиката на духовността, макар отначало да има чисто религиозен характер⁹.

През 40-те години на XX век обаче проф. Спиридон Казанджиев прави съществени промени в творческия си научен подход, като започва да публикува книги, очевидно с учебен характер, предназначени за висшето военно обучение. Така през 1942 г. се появяват неговите „Записки по военна психология“ за юнкерите от столничното военно учи-

лище – издание на същото учебно заведение и отпечатана от авторитетна за епохата издателска структура – Военно-издателския фонд¹⁰. През 1943 г. е публикувана книгата на проф. Казанджиев „Военна психология“, отправена към психологията на боеца и включена в авторитетната *Военна библиотека*¹¹.

В Държавния военноисторически архив се пазят няколко документа по евентуалното приемане на проф. Спиридон Казанджиев в Дружеството на военните писатели и военните публицисти. Отнасят се за периода септември-октомври 1944 г. Първият документ е доклад от члена на Управителния съвет на Дружеството, деен основател и двигател на неговата работа оз.кап. Илия Мусаков, който саморъчно изготвя доклад с дата 27 октомври 1944 г. В доклада, подготвен от опитния журналист и редактор, ерудиран представител на дружеството, е дадена една много висока оценка на Спиридон-Казанджиевото творчество и особена на книгата му „Военна психология“:

„Професор Спиро Казанджиев е дългогодишен сътрудник на Военните издания, а по-късно лектор на юнкери и офицери. Като такъв той проявява голям интерес към военната книжнина, а като запасен офицер и участник във войните той се мъчеше да поясни научно психологията на боеца. С ред статии и студии в нашия военен печат той стигна до капиталния труд „Военна психология“, издаден през

² Казанджиев, Спиридон. Критически опит върху метафизиката на Вилхелм Вунт: Науч. или истор. философия. – София: печ. Либер. клуб, 1919. – 141, III с.

³ Казанджиев, Спиридон. Психология на възприятието. – София: печ. Художник, 1924. – 232 с. Книгата е отпечатък от Годишника на Соф. унив., Истор.-филол. фак. Кн. XX [1924].

⁴ Казанджиев, Спиридон. Теория на познанието. По лекциите на... – София: Студентско филос.-педаг. д-во, 1926 – 59 с.

⁵ Казанджиев, Спиридон. Записки по логика. По лекциите на... / 2. прераб и доп. изд. – София: Соф. държ. унив., Литопечат, 1936. – 168 с. – Соф. държ. унив. Истор.-филол. фак.

⁶ Казанджиев, Спиридон. Записки по психология. По лекциите на... – София: Соф. държ. унив., Литопечат, 1938. – 400 с. – Соф. държ. унив. Истор.-филол. фак.

⁷ Казанджиев, Спиридон. Обща психология. – София: Соф. унив. Кл. Охридски, Придворна печ., 1938. – 543 с. – Унив. библ. № 187

⁸ Казанджиев, Спиридон. Знание и вяра. – София: Хемус, Придворна печ., 1939. – 220 с.

⁹ По този въпрос виж повече в студията ми: Георгиев, Лъчезар. Един изследователски проблем от края на 30-те години на XX век с принос към българската философско-психологическа мисъл: Метафизиката на Имануел Кант, Артур Шопенхауер, Фридрих Ницше и Томаш Масарик в книгата на проф. Спиридон Казанджиев „Знание и вяра“, и архетиповете в българската книгоиздателска традиция. – Ф и л о с о ф и я и психология: Метафизични първооснови на съвременната психология. – В. Гърново: Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2001, с. 193–218.

¹⁰ Казанджиев, Спиридон. Записки по военна психология. За юнкерите от I спец. кл. – София: Воен. на Н. В. у-ще, Военно- изд. фонд, 1942. – 112 с.

¹¹ Казанджиев, Спиридон. Военна психология: Психология на боеца. – София: 1943. – *Воен. библ.* Кн. 118.

1943 год. от Военния книгоиздателски фонд като номер на Военна библиотека. Тази книга е труд от 356 печатни страници, изпълнени с много мъдрост и заключения.

Книги по военна психология у нас са издадени много, но малко от тях заслужават внимание. Най-често това са трудове на неподготвени автори, които сами не са смлели материята и съвсем спокойно могат да не се четат.

„Военна психология“ е първият сериозен и поставен на научни начала труд... и с право си извоюва място да бъде настолна книга на нашия офицер.

Развихрилата се война и събитията по-пречи на тази книга да изиграе своята роля във войската, но ние с право сме на мнение, че макар и късно издадена, тя е една ценна придобивка за нашата военна книжнина, а авторът ѝ се нарежда между нас, за да осъществи големите цели, които всички сме си поставили.

Да се изложи съдържанието на тази книга и постиженията, с които може да се похвали, е свършено излишно. Тя трябва да се прочете от всеки военен независимо от това дали той е в редовете на войската, или вън от тях, но непременно от всеки военен писател.

Книгата на Спиро Казанджиев е най-голямото постижение във военно-научната ни литература през 1943 год.

Ето защо аз смятам, че не ще срещна възражения като предлагам професор Казанджиев да бъде единодушно приет за член на Дружеството на военните писатели.

София, 27.X.1944 год.

Ил. Мусаков¹².

Резолюцията над първата страница на документа е да се насочи в научния отдел на дружеството. Самият доклад на Илия Мусаков, дългогодишен редактор на списание „Прослава“ и на Военна библиотека и опитен автор и издател в структурата на тогавашния Военноиздателски фонд, сочи обективна, задълбочена и същевременно много точна преценка за качествата на изследването

„Военна психология“. Неслучайно о.з.кап. Ил. Мусаков дава препоръка този труд да се чете както от всеки бивш или настоящ военен, така и още повече от всеки военен писател заради задълбочената трактовка на изложените проблеми, които представя проф. Сп. Казанджиев.

С писмо до проф. Казанджиев с дата 7 ноември 1944 г., на адреса му в София, ул. „Цибра“ № 6, дружественият председател запасен генерал Йордан Венедиков го уведомява: „Приятно ни е да Ви съобщим, Господин професоре, че управителното тяло на дружеството на военните писатели в България с протокол № 36 т.м. Ви провъзгласи единодушно за действителен член на дружеството на военните писатели“¹³. Два дни по-късно обаче проф. Сп. Казанджиев със саморъчно писмо отговаря дипломатично на Председателя на дружеството на военните писатели:

„Уважаеми г-н Председател,

Благодаря на управителното тяло на дружеството на военните писатели в България за вниманието, с което ме е удостоило. Колкото и поласкан, обаче, да се чувствавам от това внимание, аз, за съжаление, не мога да стана член на дружеството Ви, тъй като от няколко години съм престанал да членувам в каквото и да е дружество и не бих желал и в дадения случай да наруша моя свой принцип.

София, 9.XI.1944

С дълбоко уважение:
проф. С. Казанджиев“¹⁴.

Не бива да се забравя, че това приемане и отказът на видния наш учен за членство в цитираното дружество идва на фона на превратни исторически събития: войната още не свършила, а ситуацията вещае несигурност на бъдещето на родната интелигенция, от която не правят изключения и лекторите при Военното училище в столицата. Факт е, че Дружеството на военните писатели и военните публицисти в България е наблюдавано зорко от новата власт, макар да декларира съпри-

¹² ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 2, л. 1–2. В края на документа е поставен текст: „Напълно съгласен с горното предложение“ и подписа на друг дружествен член, вер. на офицера Азманов, ако се съди по подписа му.

¹³ ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 2, л. 5 /от преписката по това приемане на дружествени членове/.

¹⁴ ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 2, л. 4 /от преписката по това приемане на дружествени членове/.

частност към правителството на Отечествения фронт. Дейността на дружеството се следи внимателно и от Камарата на народната култура, а впоследствие – лично от председателя на Комитета за наука, изкуство и култура министър Вълко Червенков. В крайна сметка дружеството е принудено да се саморазтури и да се ликвидира неговата дейност, което става окончателно в началото на май 1950 г.¹⁵

Самият факт, че Министерството на информацията и на изкуствата – отдел „Документация“, отблизо наблюдава депозирането на печатните произведения е доста показателен за следвоенния период – така например за същото министерство и за Дирекцията на милицията, бюро „Печат“, преди продажба следва да се предоставят по два екземпляра наред с деветте депозитни за Народната библиотека, от които пет за областните библиотеки в страната, един за библиографския институт и един за Университетската библиотека на Софийския университет¹⁶. Едва след това издателят е бил в правото си да пусне изданието за продажба¹⁷.

Свои научни трудове в сферата на психологическите изследвания през посочения период членът на военно-научния отдел на Дружеството на военните писатели и военни публицисти в България о.з.ген. Константин Стефанов Соларов по сведения на дружественото ръководство е публикувал като самостоятелни авторски издания „Психология“, „Етика“ и „Психофизическо развитие“, свързани с военното обучение¹⁸. Непосредствено след Втората световна война Константин Соларов живее в Самоков. Своя опит още преди нейното приключване той събира в третата част на изследването си „Психологически основи на войната: Отрицателни прояви“, в обем от 340 с., или според самия автор – в около 22 печатни коли. Книгата е подготвена за печат три години по-рано, но не е отпечатана по липса на хартия, независимо от одобрението ѝ от страна на издателството. В писмо до секретаря на Дружеството на военните писатели в България К. Соларов пише с горчивина за неосъщественото издание:

„... Колкото се отнася до питането за готови трудове, мога да съобщя че имам такъв, съответно одобрен от Редакционния комитет при Военното издателство, а също и от Щаба на войската. Трудът ми има заглавие „ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ОСНОВИ НА ВОЙНАТА – част трета – Отрицателни прояви“, брой 340 страници писани на машина /около 22 печатни коли/. Трудът ми беше готов преди три години, но не беше напечатан поради липса на хартия и поради това, че предвидените за годината коли на списанието Военна библиотека бяха заети.

Понеже този ми труд е неразделна част от излезлите вече две части, ще бъда много благодарен, ако се уреди неговото отпечатване.

Приемете г. Пеев, моите
искрени поздравии и уважение.

Самоков, 19.VI.1945“¹⁹.

Първите два тома от „Психологически основи на войната“ излизат в поредица отделни книжки на Военно-възпитателна библиотека между 1938–1942 г. в печатницата на Военноиздателския фонд. Първият том на К. Соларов включва няколко военнопсихологически изследвания: книга 6 „Психология: Общи понятия“ е публикувана през 1938 г. (с. 199–228), през същата година е публикувана и в кн. 8 „Психотехника: Общи понятия“ (с. 257–286), в кн. 12 от 1939 г. излиза „Психофизическо развитие: Общи понятия“ (с. 381–408); в кн. 16 от 1940 г. е издадена студията „Колективна психология“ (с. 513–60); в кн. 20 е включена друга студия, свързана с народопсихологията: „Народът като психологическа основа на войската“ (с. 693–736). Вторият том на „Психологически основи на войната“: Някои поуки от нашата история“ е публикуван в едно общо книжно тяло през 1942 г., в солидният обем от 528 с., поставен е под № 115 на Военна библиотека и звучи като монографично изследване. Не бива да се пропуска и още един факт: още през 1933 г. Константин Соларов прави опит за свое проучване в областта на психологическата наука с кратък

¹⁵ По този въпрос виж повече в монографията ми: **Георгиев**, Лъчезар. Книгоиздаване и книжнина: По документални източници от Държавния военноисторически архив. – В. Търново: Фабер, 2011, с. 403–412.

¹⁶ ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 4, л. 70 гр.

¹⁷ Пак там.

¹⁸ ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 6, л. 67.

¹⁹ ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 2, л. 74. В писмото си авторът отбелязва и своя временен адрес: Константин Соларов, – Самоков, ул. „Митрополитска“, 126. – Бел. моя, Л.Г.

текст от 28 страници, обособен и издаден обаче като книга със заглавие „Сведения из психологията“²⁰.

Според списъка на част от оригиналните статии, съчинения и научни анализи на дружествения член полк. *Асен Иванов Джонов* той публикува в десета книжка от година XVI на сп. „Артилерийски преглед“ статията си „Дух, воля и техника“, в която прави опит да открие важни психологически връзки между човешкия фактор и военната техника в екстремни условия²¹. *Асен Джонов* публикува и в сп. „Военен журнал“ през 1939 г., където е поместено неговото изследване „Психология на командването“²².

Антон Разсуканов, член на военно-художествения отдел на дружеството, публикува в Библиотека *Наши времена* своя труд „Психология на българския народ, войник и началник“²³. Запасен генерал *Стефан Таралежков* отпечатва студията си „Силата на духа и кризата в боя“ в сп. „Военен журнал“²⁴. Като самостоятелна книга същият труд е публикуван през 1941 г. от Военноиздателския фонд, под № 111 на *Военна библиотека*²⁵. При това книгата излиза в доста голям за времето си тираж от 4350 екземпляра, което говори, че качествата ѝ за военновременната епоха са били в съзвучие с очакваната пазарна реализация на изданието.

По-малко от месец след края на Втората световна война, на 15 юни 1945 г. Дружеството на военните писатели и военните публицисти в Бъл-

гария призовава своите членове да подадат информация за трудовете си, върху които работят, и уточнява, че „тия, които желаят трудовете им да бъдат издадени, да съобщят това“, като уточняват заглавието, темата, обема в страници на пишеща машина и срока за привършването им²⁶. От това се възползва поручик *Стилиян Нойков-Минев* и в писмо до дружествения секретар о.з. майор П. Пеев предлага заглавието на своя готвена книга: „Очерки върху военната психология, етика и физиология“. Идеята на автора е да събере в обща книга в обем 70–80 страници статии по военна психология, военна етика и военна физиология, които смята да приключи в тримесечен срок²⁷.

Независимо че представените тук изследвания, публикувани в отделни книги, поредици и издания, не дават значителни количествени показатели, предимно като обем и брой издания, спрямо общата книжовна картина и многообразие на автори и произведения по време на Втората световна война, както и непосредствено преди и след нея, все пак трябва да се отдаде дължимото на онези книжовници и радатели на словото, които трасираха пътя на военната психология в един нелек за българските интелектуалци период. Техните изследвания и трудове са предпоставка и научен шанс да се продължи една плодотворна и подплатена с добри идеи и приноси традиция, която по-нататък ще се обогати и доразвие, в полза на родната книжовност и развитието на българската психологическа наука.

²⁰ **Соларов**, Константин. Сведения из психологията. Подредил... София: Управл. на Соф. гарнизон, 1933. – 28 с. – Воен.-образ. библ. Г. I, № 5.

²¹ ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 4, л. 180. *Цитираната статия на Асен Джонов в сп. „Артилерийски преглед“ е публикувана в година XVI, 1942, с. 1–6. Писмото е адресирано до дружествения секретар зап. майор Петко Пеев. Посоченото в писмото Военно издателство всъщност е Военно-издателският фонд в столицата, който разполага с издателски структури и собствена печатница. – Бел. моя, Л.Г.*

²² ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 4, л. 180 гр.

²³ ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 6, л. 70.

²⁴ ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 6, л. 67.

²⁵ **Таралежков**, Стефан. Силата на духа и кризата в боя. [София: печ. Воен.-изд. фонд], 1941. – 104 с. – Воен. библ. 111.

²⁶ ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 2, л. 66.

²⁷ ДВИА, ф. 42 А1, оп. 1. а. е. 2, л. 69.